

Д-Р ВАСИЛЬ ЩУРАТ.

З ЖИТЯ І ТВОРЧОСТИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

ПЕРШІ ПОЛЬСЬКІ ГОЛОСИ ПРО ШЕВЧЕНКА. — ШЕВЧЕНКО ПРО ГАЛИЧИНУ В 1846. Р. — ПЕРША ОЦІНКА ШЕВЧЕНКА В ГАЛИЧИНІ. — З КРУГА ЗНАЙОМИХ ШЕВЧЕНКА. — ТОАСТ ЗА УКРАЇНСЬКУ РЕСПУБЛІКУ. — ШЕВЧЕНКО В МАЛЯРСЬКИМ АНЕКДОТІ. — ШЕВЧЕНКО В ПОЛЬСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЙНІЙ ПРИТЦІ.

У ЛЬВОВІ, 1914.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

2р.

Д-Р. ВАСИЛЬ ШЕВЧЕНКО

З ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И. 36781

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

ЛЮБКА МОДАКІВ

И. 28861

Перші польські голоси про Шевченка.

(1842—1844.)

I.

Перші польські голоси про Шевченка? А де-ж би вони повинні озватись, як не там, де являються перші публичні виступи його? І не помилилось, коли візьмемо в руки сучасні тим першим виступам Шевченка річники офіційної газети Польського Королівства, *Tygodnik-a Petersbursk-ого*.

Виявляючи в роках 1840—1845 спеціальну предилекцію для всего, що українське, оголошуванем статей з української етнографії, археології і історії¹⁾, *Tyg. Psb.* не міг не завадити і о українську літературу, а тим самим і о Шевченка.

Незвичайно інтересна дискусія вивела ся на шпальтах *Tyg. Psb.* про українську літературу

¹⁾ Нотуємо статі: підписану буквою F. „Czumacy“ (1840 ч. 35), де розказано про занятя їх, організацію, дороги й подано кілька пісень; А. К. Полуянського „Wilkołak“ (1841 ч. 69), А. М. Жолкевича „Badania historyczne Wołynia“ (1840 ч. 85, 92; 1841 ч. 5); Іпол. Вол—ича „Wiadomość historyczna o pomniku nadgrobnym Adama z Brusłowa Kisiela“ (1843 ч. 39); Йос. Юрецького „Uwagi nad dziełem „Наѣзды“ (розуміть ся Скалковського, 1845 ч. 45); Сам. Новошицького „Starożytności Krzemienieckiego zamku na Wołyniu“ (1845 ч. 58).

в 1843 р. Притоку до неї дала критика Евецького на Ріенія Падури, поміщена в варшавській *Деннику-ї* (Jutrzenka).

„Зовсім годимо ся з гадкою п. Евецького“ — пише в 52 числі *Tyg. Psb.* звісний польський критик, Михайло Грабовський. Годї заперечити, що ті поезії мали свою популярність не між людом, як писано по книжках і дневниках; зовсім ні, але в сфері польських Україноманів. Се звело літератів інших провінцій, котрі не знають ані малоросійського люду ані языка і відси пішли ті балаканя, що Падура то поет із серця люду, співець по правді козацький, який співає щирою руською мовою, і тисячні варіанти з тої основи. Ті голоси все мені видавали ся опінією сліпого про краски, а їх ширене в добрій вірі — правдивою парафіянщиною, якої прийдець ся встидати, коли вийде на яву. От і вийшла тепер!“ Так і тільки всего Грабовський. Відмовляючи з Евецьким Падури титулу українського поета, він тим самим разом з Евецьким в принципі узнав ествоване української літератури. І се обурило Фелікса Віхерського з Немирова на Поділї. В 74 числі *Tyg. Psb.* він озвав ся: „Пісні п. Падури вважаємо за домашню іграшку, що не займає ніякої позиції в ніякій літературі длятого власне, що вони писані на мові, яка, сама собою убога, мусить бути з конечности мішаниною і ріжнородним зліпком. Прикладаємо се і до згаданих п. Евецьким славних віршів п. Артемовського-Гулака: „Солопій та Хивря або Горох при дорозі“ — гарна література! Такі річи зовсім в склад її не входять і не повинні оголошуватись...“ В дальшій Віхерський подає причини невироблености української мови, між иншим і ту, що вона не була органом публичного життя.

„Отже народ, що не мав політичного бити, не може мати літератури... Малоросійські елементи мусять перелити ся конечно в природу великоруського письменства, як елементи українські й литовські перелили ся в польську літературу і безсумнівно становлять у нинішній добі найкрасшу часть її“. На відповідь Віхерському не довго треба було ждати. Появилась вона в 89. числі *Tygod. Psa.* в формі „List-y do Benedykta Dołęgi z powodu artykułu w Tygodniku o Literaturze wszechsłowiańskiej“. Автором List-y був Київлянин, Альберт Гриф, ученик і конкурент проф. Максимовича, як довідуємо ся з дописки адресата, себ то Вол. Доленги.¹⁾ Згодившись від-разу з Евецьким, Грабовським і Віхерським в оцінці Падури, назвавши мову його пісень „пародиєю польської мови“. Гриф виказує безосновність тверджень Віхерського про українську мову в короткім огляді історичного розвитку її. Каже, що появляється вона по части в перших літописях, в завіщані Мономаха, в Слові о полку Ігоря, о скільки не придавлюють її „старі словеса“. Приймаючи вже з кінцем XII. ст. назву „України“ для означеня своєї національної окремішности, народ сьвідомий був певно і окремішности своєї мови, котру під чужими впливами, що лишають тільки поверховні сліди, культивує до кінця XVIII. ст. Отже не брак українській мові

¹⁾ Венедикт Доленга в пару літ пізнійше (1846) почав видавати у Києві складкові книжки літературного змісту п. з. *Gwiazda* і заповнював їх між іншими зновуж листами Грифа і поезіями Віхерського. Пізнійше був кореспондентом „*Gazet-i Codzienn-oj*“ (з девізом: *Quidquid venerit, obvium loquamur*). Знав ся з Кулішем. Від нього, видко, Куліш дістав інформацію про того Юркевича, що бувши офіціялом ц. к. Дирекції Скарбу у Львові, дав йому в себе в 1881 р. помешканє.

історичного розвитку; не брак їй таке уживання в публичнім життю, як і українському народови не брак історії політичного битю. „Той народ — пише Гриф — котрого істория занимає тепер так много мислячих земляків, не мав політичного битю? не жив?! Той народ, котрому Провидіне поручило велику місію, захоронювати Славянщину від вічних напастий бісурман, той народ, після автора, не жив? Яке розуміти таке сказанє Віхерського? Хиба під словом „політичний бит“ він розуміє управу королів? Але і в такім разі буде тут лиш якась льогомахія, суперечка о слова, а не о саму річ, бо на ділі многі з гетьманів були правдивими потентатами. Бо що сказати, приміром, про Хмельницького, що приймав посольство від чотирох держав? про войовника, котрому після слів хроніста (Грабянки) не доставало тільки берла і корони, щоб бути монархом?!“ Врешті вміє Гриф звести твердження противника ad absurdum. „Ціле розумованє його — каже — редукуєть ся до такого реченя: аби могла бути література, треба, щоб уже перше була література??? Я кажу инакше. Після мене, українська мова, маючи вже за порукою своєї ріжносторонної справности невичерпане богатство народних пісень, надаєть ся знаменито до белетристики в найповажнійших формах; скажу навіть, що не лиш поети переняті духом народа і духом, що животворить його думи, можуть утворити літературу, але що та література є вже тепер, та що писателі повинні лиш посувати її дальше. Коли той труд буде початий щиро і умієтно, можна бути аж надто певним, що українська поезія не обмежить ся на такі утвори, як вірші Падури або Гулака. Дивно-ж бо мені, що в звіті про початки української літератури зга-

дано тих власне псевдо-поетів, а не сказано нічого про Шевченка, Тополю, Куліша, Основяненка, Гребінку і многих інших, котрих твори моглиб займати почесне місце в кожній літературі! Тепер хотів я кинути лиш кілька гадок в тім предметі, бо невдовзі вийде тут (в Києві) з університетської типографії діло, що *ipso facto* викаже хибність проголошеної опінії. Тим ділом „Україна“, поема уложена п. Кулішем, автором історичного романа „Михайло Чарнишенко“ і свіжо перекладених з *Athenaeum* „Opowiadani Małorossyjanina“¹⁾, котрі перед напастями ігнорантів — се ми вже додамо від себе — ранше оборонював якийсь Домінік Тірбушон (псевдонім) в 42. числі *Tygod. Psb.*

II.

Серед тої преінтересної дискусії про українську літературу, що — як сказано вже — вивелася в 1843 р., висунуло ся вперве на чільне місце імя нашого генія. Мусіло се наступити там, де запанував тверезий погляд на єство української справи, на історію, мову й літературу українського народа. Мусів бути авансований Шевченко там, де zdegradовано Падуру. Після напастий зі сторони

¹⁾ В дописці Доленги читаємо: „Відомо нам, в яку стислу літературну дружбу з тим молодим і вельми уталантованим писателем ввійшов наш естетик п. Грабовський. Довідаєть ся певно читач з II. тому його *Literack-oї Korespondencyi*, що поема, про яку тут мова (NB. написана чистою українською мовою) зістала uznана за єдину можливу епопею в нашім віці. Тим, що хотілиб у Петербурзі мати ту поему зараз після виходу з друку, що наступить в останних днях падолиста с. р., радо жертвуємо наше посередництво. Ціна примірника 1 р. 50 коп. сріблом. Наша адреса відома п. видавцеві *Tygodnika*“.

великоруської критики на Шевченка й на цілу українську літературу, після секундованя тим напастям Віхерського, апольогія Грифа тим більш знаменна, що появляється в тім самім *Tyg. Psb.*, офіційнім органі для Польського Королівства.

Для самого Шевченка було воно певно теж чималою несподіванкою вичитати своє ім'я в *Tyg. Psb.* на начальнім місци, в ряді признаних українських писателів. Роком ранше в тім же *Tyg. Psb.* згадано про нього не зовсім підхлібно. Згадано, правда, не з нагоди появи його поезий, а в звіті з річної вистави в петербурській Академії красних штук в осени 1841 р., оцінюючи картини Шевченкового пензля.

„п. Шевченко: Циганка, що ворожить в руській дівчині. Циганка зовсім добра, але дівчина, то — як кажуть — вимальована; я гадав би, що та недостача походить відси, що фігура не виступає з площі, що мало виокруглюється, що є плоска. Про „Гермафродита“ нема що й казати, більше похибок ніж прикмет; сам маляр певно вже пізнав їх.“

Так написав Ромуальд Подбереський в статі „*Kilka słów o pracach malarskich w Petersburskiej Akademii Sztuk, oraz o polskich artystach tamże pracujących, w szczególności z powodu rocznej wystawy w tejże Akademii*“ (*Tyg. Psb.*, 1842, ч. 36, 51, 53, 59). Чи оцінка Шевченкових мальовил була справедлива? Можнаб сумнівати ся, коли Шевченко одержав за них академічну нагороду, подібно як уже в 1840 і 1839 р. „Циганки“ його не знаємо, а про „Гермафродита“ міг би висказатись знавець.¹⁾ Одначе як не випала би справа, факт

¹⁾ Правда, Академія Художеств, наділюючи Шевченка срібною медалю 2-ої кляси, відзначувала його за

буде фактом: Подбереський був знавцем малярської штуки — бодай для *Tygg. Psb.*, бо в нім поміщував ся ряд його артикулів про малярські праці в петербурській Академії красних штук. Інтересні ті артикули для нас ще й тим, що в них обговорюєть ся й праці многих товаришів Шевченка, котрих імена в його біографіях навіть не згадують ся, хоч може не одно моглоб навести Шевченкового біографа на нові відкриття. Побіч Подбереського референтом малярських справ у *Tygg. Psb.* був Стан. Авг. Ляхович, що писав про образи Ксав. Каневського (1843, ч. 37), і звісний писатель української школи, автор „Nosy Tarasowej“ Зенон Фіш, котрий писав про виставу в петербурській Академії красних штук в 1844 р., але про Шевченка не згадав.

В 1844 р. новим „собитієм“ для Шевченка була стаття Подбереського п. з. *Ukraina malownicza*, поміщена в *Tygg. Psb.* ч. 95. Коли автор статі заподіяв Шевченкови яку кривду, відзиваючись про нього неприхильно ранше, то нагороджене тої кривди вийшло повне. Ось та стаття в дословнім перекладі:

„Знаний в руській і малоруській літературі п. Тарас Шевченко, а на Україні під іменем Кобзаря, тоб то народного поета, автор поеми „Гайдамаки“, „Тризна“ і народної історичної пісні про „Циганку“, не згадуючи за „Гермафродита“, як се видко з документів Шевченка, оголошених в „Зап. Наук. Тов. ім. Ш.“ В альбомі Шевченкових малюнків, виданім Товариством ім. Шевченка в Петербурзі, на IV-ій карті той „Гермафродит“ підписаний „Натурщик“. При нагоді замічу, що поданий в тім же альбомі на V-ій карті „портрет невідомої особи“ з 1837 р., отже ніби-то одна з найранших робіт Шевченка, є портретом Евг. Гребінки. Вистане його порівнати зі знаним портретом Гребінки.

лицаря Гамалію, що рівночасно як маляр образується в тутешній Академії красних штук, визначаючись творчим талантом у зображеню сцен малоруського люду, взяв ся оголосити цілу збірку ритовин, які відносились би до історії, обичаїв і живописних картин природи краю, знаного в історії під загальною назвою Малоросії. А що Україна з Києвом була завсїгди головним полем подвигів Малоросії, запорожського козацтва і гайдамацьких розрухів, тому п. Шевченко, сам найкрасше знаючи ту сторону, передовсїм хоче представити живописний образ України. Та сторона займаючи таку важну карту в історії Польщі, не може бути байдужна для нашої суспільности. Подвоюєть ся той інтерес під сю хвилю, коли один з найбільш пожаданих наших писателїв, п. Михайло Грабовський займаєть ся уложенем на учену скалю обширного і незмірно важного діла (міркуючи по призбираних материялах, що їх мали ми нагоду оглядати перед кількома літами в Александрівці) п. з. *Ukraina dawna i terazniejsza*. Та спільність помислу в геніяльного писателя і в уталантованого маляря-поета¹⁾ заповідає цілість в результатах своїх незмірно важну для історії і обичаїв країни, котрої минувшина доси не прояснена достаточно ані в польській ані в російській історії.

„Обширна праця п. Шевченка буде ділити ся на такі три категорії: I. Види Малоросії взагалї, а специяльно України, гідні уваги задля краси положень або історичних подій. Тут знайдесть ся все, що рука часу зберегла перед знищенем до наших днів, а іменно: руїни замків, церкви, могили, оборонні місця, вали і т. ин.; II. Сучасний побут на-

¹⁾ З біографії Шевченка знаєть ся, що з Грабовським він оставав таки в контактї.

рода: обряди, обичаї, зміст людових традицій, казок і людових пісень в картинах; III. Важніші факти з малоросійської минувшини, а спеціально з української, починаючи від заснованя Києва і часів Вел. Княжества Литовського Гедимина аж до остаточного знищення Гетьманщини. В історичних сценах представляєть ся події, що мали найважнійший вплив на судьбу тої країни. В тім напрямі п. Шевченко користав з учених праць своїх земляків Будкова, Стороженка, Бодяньського, Панталеймона Куліша і інших.

„Живописная Украина“ буде виходити зошитами, в кождім зошиті по три рисунки великого формату“.

„Доси вийшов перший зошит і він містить:

„I. Дари. Три посольства з трех ріжних сторін прибувають до Богдана Хмельницького в 1649 р. і приносять дари від московського царя, польського короля і турецького султана. В величезній старинній комнаті чигиринського замку три послы розташували ся з дарами, ожидаючи прибутя гетьмана. В кождого фізіономія, постава і костюм представляють тип свого народа. Достойна повага розлита по лици і цілій поставі московського боярина, мужність і замашистість в рисах польського посла. Між тими двома, що сидять, стоїть східня фігура Турка, в завою, з великим кинжалом за поясом. Московський боярин спер ся о стіл, де на богатих коверцях лежать дари: горностаєвий княжий плащ, шабля і гетьманська булава. Через відчинені двері бічної комнати, стереженої двома рослими запорожцями, видко особу самого гетьмана, котрий на повній радї вільного люду однодушно ухвалює приняте пропозиції московського царя. Тільки один лицар-козак Богун, стоячи

перед гетьманом, неначе противить ся загальній раді. Картина гідна похвал з огляду на композицію і рисунок.

„II-га картина представляє Раду запорожської старшини (мірскую сходку). На обширнім майдані, або площі перед малоросійською орандою, по нашому коршмою, зібрала ся старшина довкола сидячого отамана т. є. місцевого начальника. Бо був звичай в наглих случаях ураджувати війну або мир в віддільних куренях аж до загальної постанови на Січи. Нема нічого натуральнішого, як віддане замислення на лицах старшини, що радить. Остеронь, за вуглом, опозиційні партії запивають чаркою згоду. Довкола вусаті і гайдамацькі фігури запорожців, у найвисшій степені народні, правдиві типи малорійського козацтва. Треба бути філософом, поетом і малярем, аби вміти так схопити, так добірно (wybornie) віддати типи національності. П. Тарас Шевченко, малоросійський кобзар т. є. поет, в подібних сценах є незрівняний. Хто подорожував по Україні і в малих коршминах на степу стрічав українських хлопів, тому ті сцени живо унаглядняють спомини подорожи. Та картина визначає ся композицією, угрупованем і знанем рисунку, що ми не всюди в однаковій мірі зауважили.

„III-тя картина представляє живописну групу дерев по узгір'ю під Києвом: в низу Дніпро, в віддаленю острови, парохід у диму, на березі Київлянки і т. д. У тім пейзажи умітне заховане перспективи є доказом поетичного і артистичного почутя краси природи.

„Другий зошит, котрого дві картини вже готові, буде містити: 1) Сватане. Пан молодий зі сватами на зальотах у багатого українського хлопа.

Сцена в хаті. Найбесідливійший і найстаточнійший сват (тут його називають старостою) вже скінчив свою орацію, вже другий зачав, уже їх обох панна молода, на знак згоди, рушниками, ніби лентами, через праве плече перевязала. Пан молодий у скромній поставі підходить до нареченої, котра соромливо підносить йому на тарілці хустину власноручно суто мережану. Хто-ж не признасть, що то типи малоросійських сватів! Який натуральний вираз лица в батька або простенька фігура матери. 2-ге пейзаж. Вид Видубицького монастиря під Києвом над Дніпром, що славить ся красою положеня. Тут знову теж саме поетичне почутє природи і теж саме умітне відданє, яке ми зауважили й перше. Третя картина того зошита буде представляти ілюстрацію народної малоросійської казки: Жовнір і Смерть.

„Що-до виконаня, уважаємо добрим ужите ннслушно занедбаного в нас способу на міді à l' eau forte (аqua tinta). Той спосіб не представляє таких трудностей, як штих на стали, а є виразнійший, т. є має більше relief-у ніж літографія на камени. Тільки раді-б ми бачити більше виразности в контурах, особливо в осіб на другім пляні, котрі часом виходять ледви замітні. Вимагає того поправність і чистість рисунку. Усунувши ті недостачі виконаня, п. Тарас Шевченко поставить історичний, поетичний і живописний памятник своєму народови. Помисл і виконанє гідні з кожного погляду найбільших похвал і наслідования зі сторони наших артистів“.

В дописці до артикулу читаємо ще:

„Єдино в щирім бажаню послужити обивателям полудневих провінцій, що визначають ся в нас замилованєм в літературі і штуці, редакция

Rocznik-a Literacko-ого приймає на себе обов'язок доставляти, на жаданє, колекції картин „Живописної України“, в міру того, як вони будуть виходити на світ. Чотири зошити, т. є 12 картин, будуть складати колекцію річну, котрої ціна в пренумераті з пересилкою виносить 6 рублів сріблом. Два зошити, що до Нового Року мають бути докомплетовані ще одною картиною, коштують з пересилкою 3 і пів рубля сріблом. Адреса: Вь С. Петербургъ, на Невскомъ Проспектѣ, вь домѣ Лютеранской церкви, вь Магазинѣ классическихъ книгъ Т. Ейнерлинга, для передачі редактору *Rocznika Literackiego* Р. А. Подберескому“.

Отже не лиш *superlativ*-и в похвалах для малярського таланту п. Шевченка, але й готовість посередничити в продажі публікації — значить, прихильність більша, ніж можна-б сподіватись від критика. Зближене його до нашого артиста — незвичайне! Не вповні далось би воно зрозуміти без — ну, скажу по просту — без якогось зближення й Шевченка до Подбереського. Можу так виразитись, бо малий случай позваляє мені на се. Маю в руках книжку, поважний альманах, *Rocznik Literacki*, що його видав Ромуальд Подбереський на 1843 рік в Петербурзі. На чотирох кінцевих сторінках фігурують „*prenumeratorem*“. Кого там не стрічаєть ся! Яких там нема титулів! Є графи, є ксьондзи, і „*Benedyktów, Poeta*“, і вкінці „*Szewczenko Taras, Kobzar*“. Так дослівнісенько! Тут не знати, чому більше дивуватись: чи титулови „*Kobzar*“, чи фактови, що Шевченко знайшовсь на лісті пренумераторів польського альманаха — навіть досить коштовного, бо в ціні 3 рублів сріблом! Розважаючи обі незвичайности, мало-по-малу можна собі їх пояснити. Титул Кобзаря здобув

собі Шевченко в часі своєї подорожи по Україні 1843 р., що зазначено вже і в статі Подбереського „Ukraina malownicza“. Видко, той титул зробив ся в 1844 р. його власністю і в Петербурзі. А пре-
нумератором польського альманаха став 1842 р. наш поет може й не тому, щоб піддобритись острому критикови „Циганки“ і „Гермафродита“, а скорше для того, що ілюстраторами альманаха були його товариші з Академії, Рудольф Жуковський і Альберт Жамет. Вони імовірно були й посередниками між нашим артистом і польським критиком.¹⁾

III.

Після незвичайно прихильного прийняття малярського таланту Шевченка можна було сподіватись, що таксамо прихильно буде оцінений в *Tyg. Psb.* і поетичний талант його. Були вже й задатки на те: крім голосу Грифа ще й заява редакції в дописці до статі *Ukraina malownicza* при згадці про Шевченкових „Гайдамаків“. Дописка вийшла така: „Про ту поему, як і про „Україну“, поему Панталеймона Куліша згадаємо обширнійше в „Листах про Україну“. Помимо такої заповіді, „Листи про Україну“ з обширній-

¹⁾ Жамет між иншим займав ся ілюстрованем веселих українських пісень. В мене є його ілюстрація (тушею) з 1842 р. до пісні:

Танцювала риба з раком
А петрушка з пастернаком,
Цибуля ся дивувала,
Що петрушка танцювала.

Була та ілюстрація в *Rozznik-u* Подбереського з 1842 р. Жамет вивів дієві особи у фраках і кринолінах на петербурський сальон. Цибулю посадив на кріслі, щоб дивувалась.

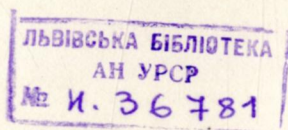
шими згадками про поеми найбільших українських поетів ані в 1844 ані в 1845 р. не появили ся. В 1846 р. редакція *Tyg. Psb.* вважала може не-тактовним говорити про Шевченкових „Гайдамаків“, коли в Галичині так сумно записались на картах польської історії мазурські горлорізи. Арештоване Шевченка і членів Кирило-Методіївського Братства в 1847 році зробило вже зовсім неможливим яке-не-будь писане про Шевченка і його товаришів у російській пресі.

Замість заповіджених „Листів про Україну“ появили ся в *Tyg. Psb.* у формі листів статі Йос. Юрецького (псевдоніма) з Цебулева на Україні п. з. „*Kilka słów o ukraińskiej poezji z powodu Ukrainek Pana Padury wydanych u Gustawa Glücksberga 1844 roku*“. Перший лист п. з. *Literatura ukraińska w ogólności* в 97 числі *Tyg. Psb.* з 1844 року. Лист починаєть ся словами:

„Коли в літературно-ученім світі дійшла справа до України, люди від пера кинули ся на мій народ із запалом і жадобою, тай нуже смарувати чорнилом тую *terram ignotam*. Вийшли з того історії, системи, виводи — і Бог зна' що за вчені дивогляди. Писарі забули, що Україна була частиною, була тільки одною з провінцій руських земель, що козацтво було її військом, її народною гвардією, що її мешканці були Славяни з племені Полян, котрі займали рівнини — а шукали десь в Індиях і в Африці початків і жерела того. Виводили козаків від Скитів, Татарів, Моголів і Бог зна' від кого ще, а тим робом наплели небилиць (*smalonych dubów*) чимало“.

Так розпочавши свій артикул, Юрецький, немов для доповнення Грифа, стараєть ся дати

огляд праць по українознавству і українській літературі. Пише про Зоряна Ходаковського і його етнографічні роботи. „Другий, — каже — що виступив на Україні, як репрезентант її мови і духа, був то помазанець старих лїрників, бандуристів своєї землі, поет з натхнїня, мистець, що володїв своєю мовою, як старі батьки — був то Котляревський. Родом Українець, учений, жовнїр, не забув своєї мови серед чужого свїта і зберїг її чисту, ядерну під пером писателя. Але Котляревський не є то лїричний поет, споріднений з Бояном: Котляревський не сягає зовсїм по думу. Є то по просту сїльський оповїдач. У нього з повною свїжостю переховав ся язик казок, повїстий, байок, котрого першою цїхою, генеричним знаменем — сатиричний дотеп і той природний розум (*le gros bon sens*), що Українця на край свїта заведе“. (Тут розказаний анекдот про Олексу Свистуна, котрого Потоцький з Тульчина посилав з листом до Парижа). „Таким то поетом показав ся Котляревський в своїй травестованій „Енеїді“, комедію-опері „Наталці-Полтавці“ і в кількох дрібнїйших писаннях, котрі знаю з рукописи (!) І хоч плоди свого українського пера друкував російськими звуками, що з природи річи получене з великими трудностями, прецїнь і тут старий оповїдач вийшов з гонором, бо його російсько-українська ортографія лїпша від усїх пізнїйших, лучша від ортографії Максимовича, запутаної і зовсїм невластивої...“ Згадавши ще коротко видавця українських пісень, кн. Цертелева, Юрецький бїльше слів посв்யчує Максимовичеви. Закидає йому виразно присвоєне собі працї Ходаковського, цїлої збїрки пісень,



котрою Максимович покори́стував ся для своїх видань.¹⁾ Закидає Юрецький Максимовичеві й незнанє історії, беручи докази з його пояснень доданих до історичних пісень. Та найбільше атакує Максимовичеву етимольогічну правопись. Помимо всего підносить вартість його пісенних збірок. Коротко вже згадує інших писателів: „Гоголь, повістеписатель, що в рідній мові (?) захоплює читача, хоч поза тим парціяльний історик. Срезневський, Шпигоцький і інші сильно причинили ся до здвигнення будови рідної мови. А що-до чистоти її, то треба повісти правду, що вони остали ся без заміту. Гулак-Артемівський, що так щасливо травестував деякі оди Горация і баляду „Твардовський“, як жартівливий поет, станув найблизше а може і на рівні з патрїярхом Котляревським“. Не брак Юрецькому відомостей і про галицькі публікації з українїстики — Вацлава з Олеська, Жеготи Павлі, Йос. Лозинського. „Але в Польщі — кінчить Юрецький свій перший лист — ще дивнійше стало ся, в Польщі замиловане в Україні і в дусі її поезії виро́дило ся в щось майже нечуване (винявши вплив, що його мав свого часу латинський язик на загальне образованє язиків і літератури в Европі). Ото література, котрої плоди обмежують ся ледви на кілька белетристичних книжок, мова, котрої цілим скарбом є кількасот пісень, перехованих в традиції люду, так могутчо впливають на літературу, котра десять століть поступової формации пережила, що нараз творить ся в ній школа, не без причини названа „українською“, школа, ко-

¹⁾ Помимо зазиву редакції Туг. Psb. Максимович не відповів на тяжкий закид.

тра виказує кількох найзнаменитших польських поетів і в котрій перед веде мистець, найзнаменитша лірична українська сила і один з перших поетів свого народа. Бракувало польській літературі тільки одного, т. є., щоб самі ми зачали ще по українськи писати. І то одначе знайшлося...“ Почав писати по українськи Падура. Але як по українськи? Так, що та його перша проба мусить бути названа вповні невдатною“.

В дальших двох листах, помічених в 3—4 ч. *Tygod. Psa.* 1845 р., Юрецький піддає вірші Падури безпощадній критиці, відмовляючи йому зовсім знання української мови і поетичного таланту.

Листи Юрецького, особливо перший — то неначе завершене тої дискусії про українську літературу, серед котрої появляють ся перші польські голоси про Шевченка. Завершене — доволі інтересне. Можна би вказати ще на статю тогож Юрецького з приводу „Наѣздовъ“ Скалковського, де автор, назвавши книжку мізерною компіляцією, характеризує польську і українську літературу, обсервуючи обі в їх відношеннях до минувшости. Констатує роздвоєне. „Відки-ж то роздвоєне взяло ся? і хто має правду за собою. Правду за собою мають обі сторони, а роздвоєне знайшло ся в двох ріжних епохах, котрих духа вичерпати постановили ті дві ріжні школи. Ціла козака минувшість до гайдамачини стала сферою польських писателів, підчас як Українці кинули ся єдино на останні часи, на вік XVIII. Поети мали замерклі традиції, затерті хроніки, фрагменти людових пісень; реалісти — сьвіжі і читкі архиви, устні, майже наочні сьвідоцтва“.

Факти заобсервовані вірно; мотивів, що ними ті факти зістали викликані, Юрецький не бачив. І не міг добачити. Не мав ще відповідної перспективи. Факти були за сьвіжі.

Шевченко про Галичину в 1846. р.

В 1843 р. при київським генерал-губернаторі Бібікові засновано в Києві „Коммисію для разбора древныхъ актовъ“. В два роки пізнійше, коли та комісія мала вже взятись за досліджуване археологічних та історичних пам'яток України, їй між иншим треба було добрих, осьвічених малярів. Тоді добре було вже відоме на Україні імя Шевченка, не тільки як автора „Кобзаря“ і „Гайдамаків“, але также як артиста-маляря, видавця „Живописної України“ і співробітника Полевого в його ілюстрованім виданню „Русские Полководцы“. От і позаходились Шевченкові приятелі в Києві, щоб його примістити в характері маляря і рисівника при київській комісії. Діло повелось.

Дня 21. вересня 1846 р. Шевченкови іменем генерал-губернатора Бібікова було наказано їхати по Київщині на Волинь і на Поділе з такою програмою: 1) зібрати народні оповідання, перекази, казки, пісні і т. ин.; 2) розвідати, які є в краю прикметні урочища і могили, які про них є відомости історичні й народні перекази, а розвідавши зробити з них малюнки; 3) огледіти, описати і змалювати монументальні пам'ятки історичних і стародавніх будов, а коли трапить ся де придбати які стародавні грамоти або акти, то пере-

дати їх Бібікову; 4) поїхати до Почаєва і там описати та змалювати: а) загальний вид почаївської Лаври; б) храм в середині; в) вид з лаврської тераси на околицю. На подорож одержав Шевченко 150 карбованців з листами Бібікова до губернаторів і до архиєреїв на Волині і Поділі, щоб вони давали Шевченкови від себе потрібну поміч. Шевченко наперед виїхав на Поділе до Каменця, а вже з Каменця поїхав на Волинь до Почаєва і там намалював акварелью дуже вдатно види з Лаври — один з південної, другий з західної сторони її. На тих акварелях, крім монастирських будов, видніли й убогі хатки селян, криті соломною. На іншій акварелі був вид головної лаврської церкви в середині,¹⁾ крім іконостасу намальовані були дві особи, що молять ся Богу: Українець в довгій свитці з відлогою і молодиця на вколішках. Ще інша аквареля давала вид з лаврської тераси на околицю, де ген-ген в далечині манячів у Галичині над річкою Іквою стародавний Підкамінь. Всі ті малюнки з іншими були подані київській комісії. Член комісії Судієнко показував їх Бібікову, а Бібіков звелів літографувати. Одначе до літографованя мабуть не прийшло, бо тільки один малюнок церкви в Вербах знайшов ся при книзі, виданій 1849 р. п. з. „Жизнь князя Андрея Михайловича Курбскаго въ Литвѣ и на Волыни“, де й не зазначено імени маляря, бо після арештованя Шевченка в 1847 р. вже Комісія не зважилась назвати його¹⁾.

Тільки й знало ся з того епізоду в житю Шевченка, в яким він зближив ся до границь Австрії, до Галичини. Оком артиста-маляря за-

¹⁾ Ол. Кониський: Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя, Львів 1898, т. I, стор. 154, 206—207.

хопив тоді околицю Підкаменя над тою Іквою, що згадана і в його поемі „Варнак“. Міг добачити й околицю Бродів, бо з Почаївської Лаври в ясний день видко її таксамо добре, як з під Бродів, з дороги на Лешнів добре видко золоті бані Лаври. Та чи знав Шевченко що-не-будь про Галичину? І які думки будили ся в нього, коли намічував її у далекій перспективі свого малюнка? На ті питання на разі не знаходимо відповіди ні в Шевченка ні в його сучасників.

В кождім разі щось Шевченко про Галичину чував ранше своєї поїздки на Поділе і Волинь. Вже в 1843 р. є слабкі сліди якихсь відомостей Шевченка про австрійських Українців в переписці Пл. Лукашевича з Ів. Головацьким. Лукашевич обіцявав львівську літопись передати через Шевченка в цензуру¹⁾. В київськiм отруженнi Шевченка був Максимович, що листував ся з Галичиною, інтересуючись її історією, її новою українською літературою²⁾. Як не просто від нього, то з його „Кієвлянина“ міг Шевченко дізнатись дещо й про галицько-українську літературу; в „Кієвлянинѣ“-ж (т. II, 1841 р.) видрукував Максимович свою статю „О стихотвореніяхъ червонорусскихъ“. Не могло бути, щоб і між київськими Поляками до 1846 р. не знайшлись такі, що оставали в тісних звязках з польською революційною конспірацією в Галичині. Польські мемуари з того часу вказують дуже виразно на такі звязки, спонукуючи навіть дошукуватись не лиш генези Кирило-Методієвського Братства по части в історії тих звязків, але й доріг, якими

¹⁾ К. Студинський: Кореспонденція Я. Головацького 1835—1848, Львів, 1909, ст. 94

²⁾ К. Студинський: З кореспонденції Дениса Зубрицького, в Зап. Н. Тов ім. Шевч. т. XLIII.

політичні поеми Шевченка в відписах мандрували з України до галицьких Поляків перед 1848 р., доходячи й до відома Вагилевича що дружив з Поляками¹⁾. А вже зовсім трудно припустити, щоб Шевченко до осені 1846 р. нічого сенько не почув про Галичину з нагоди катастрофальної мазурської різні з самого початку того року. Мав же-ж найбільшу нагоду почути про неї в осені 1846 р., перебуваючи на самих границях Галичини — в Каменці і в Почаєві.

В 1905 р. двома наворотами, в маї і в серпні, довелось мені довше побувати на Волині з поручення мадярського правительства, що бажало в 200-ті роковини повстання Франца II. Раковця віддати честь і тлінним останкам його товаришів, між іншими гр. Сим. Форгача, котрий помер 1730 р. в Вишневи на Волині. Маючи всякі рекомендації австро-угорського правительства, легко прийшлося добути і в київського генерал-губернатора письмо до губернатора Волині й до обох житомирських єпископів, православного і католицького. Виконуючи як найвірнійше розказ ген.-губ. Клейгельса: „оказать всевозможное содѣйствіе и вообще отнестись къ его желаніямъ съ полнымъ вниманіемъ и предупредительностью“, вони і всі підчинені їм влади пійшли мені на руку. От і в Вишневи пристав Дм. А. Бутенко дня 25. мая розіслав по цілім містечку жандармів, щоб на моє бажанє скликати в канцелярию всіх найстарших мешканців. Найстарший знайшовсь в самім замку давних князів Вишневецьких, що від

¹⁾ На основі тих рукописних поем Шевченка й мільвівській „Postęp“ в 1848 дати Галичанам першу кращу оцінку Шевченка в статі К. Падуха.

1740 р. мав уже цілий ряд нових властителів, поки не опинив ся в посіданю пп. Берана і Владими́рова. Вони й удержували на ласкавім хлібі старого звиш 80-літнього лакея Федора Кружилку¹⁾, що явив ся переді мною в товаристві двох інших, Максима Барабаша і Василя Лукащука. З уст їх я довідав ся, що імя пошукуваного мною гр. Форгача їм добре відоме, бо іменем його була охрещена й одна комната Вишневецького замку. На другий день мали мені її показати.

Після познакомленя з пп. Беранами, що potwierдили інформації слуг, я з Кружилкою і Барабашем оглядав Форгачеву салю і всі кутки величезного замку. Переходячи до старої театральної салі Кружилко нараз обертаючись до мене, спитав:

„А за Шевченка чували?“

— Або що?

„Бо тут він був. Кілька днів був. То сая, де він було як не малює, то щось пише. За щось таке його арештували. Повідали, сам цар його бояв ся — його пісні.

— Коли-ж то було?

„Того вже не згадаю. Але я ще молодий був. Та нераз і балакав з ним. А ви з Австрії. То тут зараз за границею Підкамінь; знаєте. Отож він раз мені каже: як би так у Підкамені побути часок. А я гадаю, що на відпуст захотілось пійти, питаю: чи ви чували, чого то назвали Підкамінь? І кажу йому, як нечистий взяв каменюку та ніс на кляштор, щоб його придушити, але когут запіяв і не вдалось. А він засьміявсь і каже: то не так було, Дмитре; то

¹⁾ Про нього мав я вже відомість з Бродів від давнього Вишневецького офіціаліста, п. Екгардта.

чортяка нашого брата мав тим каменем там придушити — і придушив. От і Підкамінь!

Більше не міг я видобути з Кружилки про Шевченка. Описував його — не знаю, чи вірно, але так, що між його описом а знаними мені описами мемуаристів я не помічав великої різниці. Повтаряв, що „поцтивий“ був пан, добрий.

Оповідане Кружилки списав я зараз-же таки в Вишневці, списуючи все потрібне для рапорту в Буда-Пешт. Потім, в Бродах, все брався списати вражнія зі своїх доріг в Київ, Житомир, Кременець, Вишневець. Та з огляду на живих, про котрих прийшлося би писати, відкладав. Відкладало ся з тим і оголошене епізоду з життя Шевченка, що вимагав провірення. Коли-ж і доси годі мені було його провірити, хоч і як я в останніх кількох роках вчитував усе, що вяжеть ся як-не-будь з Шевченком, то подаю цікавий епізод з таким коментарем, на який мене стати.

Що уявляв собі Шевченко, коли говорив про придушене чортячим каменем нашого брата в Галичині, годі напевно сказати. Міг мати на мисли наслідки польського панованя і унії. Та коли зважить ся, що до Поляків він в цілім своїм житю не відносив ся ворожо, а з покараними за політичні переступства пізнійше навіть дружив (з Желіговським, Залеським, Вернером, Сераковським і ин.), то можнаб думати, що був під прикритим вражінем галицької різні і тих польських обжаловувань, що звертали ся против галицьких Українців за їх політичне становище в 1846 р.

Питане, чи був Шевченко в осени 1846 р. в Вишневці, (бо лиш тоді був на Волині), менше важне. Як з Каменця, так і з Почаєва він певно робив менші екскурзії. А з Почаєва до Вишневеця

недалечко. Роком ранше, 1845 р. був там Костомарів; розмови з ним могли й Шевченка захопити оглянути Вишневець при нагоді, де міг малювати й писати, але хиба не вірші, бо їх нема з того часу в „Кобзари“.

За приміром Костоіарова він міг з Почаєва поглянути на поля Берестечка. Коли в 1848 р. знайшов ся в степах над Аралом, непривітність тих степів добуває в його душі сумне вражінє Берестецького поля, що виражаєть ся в гарній поезії:

Ой чого ти почорніло
Зеленеє поле?

Образ того поля, даний Шевченком разом з тими круками, що сїдають на козачих костях, а пригадують поетови гайворона з Півночи, дише сильно безпосередностю обсервації. Ще Костомарова дуже розворушувала відомість, що під Берестечком в околици села Либачівки являють ся на полях густо розсїяні кости, про які народ говорив, що їх „земля не приймає“. (З. Недоборовський: Мои воспоминанія, Київ. Старина 1896, лютий). А безнадійність виражена при кінци словами:

Я ще буду зеленіти,
А ви вже ніколи
Не вернете ся на волю,
Будете орати,
Та орючи, у кайданах,
Долю проклинати —

така безнадійність малює особисте почуванє невольницької безнадійности поета, котрому підчас експедиції над Арал довелось зазнати трохи більше свободи, щоб відчути заразом, що повна свобода для нього страчена.

Перша оцінка Шевченка в Галичині.

Покликуємо ся на письмо Шашкевича до Козловського з 1842 р., коли виринає квестія першого пізнання поезій Шевченка в Галичині. В тім письмі говорить ся про Гребінчину „Ластівку“, де появили ся й деякі Шевченкові поезії: одна думка, одна баляда, елегія по Котляревським і перша глава з „Гайдамаків“.

Пригадуємо загалови писане Головацького з 1845 р., коли питають нас о найраншу оцінку Шовченка в Галичині. Головацький в приготовленій для „Вінка“ критиці на „Ластівку“ писав: „В стихах перед прочими виникає Т. Шевченко (знаний із Кобзаря). В єго „Вітре буйний“, „Причинна“ а особливо „На вічну память Котляревському“ показуються особливе глибоке чувство і дар прекрасного народного вислово і буйного ізображенія“.

Як пізнанє Шевченкової поезії в Шашкевича не можна вважати пізнанєм, так оцінка Шевченка в Головацького не є оцінкою, гідною нашого націрального генія. Оцінка в Головацького гідна пізнання в Шашкевича.

Першим галицьким органом, що в особі Шевченка відкрив Галичанам національного поета-борця, був „Postęp“ з 1848 р., газета, котра виходила три рази на тиждень у Львові під редакцією Кар. Відмана і Івана Захарясеви́ча, польського повістеписателя, що був родом Українець¹⁾. В тій газеті, в ч. 8—9, в перших днях мая 1848 р., Кар. Падух помістив статтю під таким дещо дивоглядним заголовком: „Narodowość polska i ruska na Ukrainie — ich stosunek do rządu i narodowości moskiewskiej — wpływ fabrykacyi cukru na szlachtę i lud — inwentarze i pamiątki ludowe“. Український народ за Збручем — гадає Падух — є ворожо настроений і для Московщини і для московського уряду, а рівночасно не долюблює й Ляха. „Не з приказу правительства — каже — але з власної його ініціативи, скорше чи пізнійше сподіватись кривавого вибуху, а упаде там і Лях собака і червовий ковнір і все, що не є правдиво руське“. Чому? „Бо коли Польща на Заході працювала з напруженем над своєю інтелігенцією, над народною мовою, коли разом з цілою Європою йшла в поступі наук і ідеї свободи та доконувала великих змін, котрих ми нині дожили, польська Україна робила цукор. Фабрикації цукру, що витворила найтяжші услівя кріпацького життя для українського народу, знайшовши для себе в кріпацтві головну підставу, посьвячує Падух дальші свої замітки, вельми важні для виясненя відносин польського пана до українського хлопа, а українського

¹⁾ „Postęp“ нині належить до бібліографічних рідкостей. В 1901 р. д-р І. Франко жалував ся, що не міг його у Львові знайти (гл. „Шевченко героєм польської революційної легенди“ Львів, 1901, стор. 39). Мені аж в 1911 р. вдалось купити ту газету у львівського антиквара Тулії.

люду до польської народности. Кінчить Падух статтю такими словами: „Підносити, спомагати малоруську народність є і повинно бути нашим інтересом. Даремне будемо трібувати спольщити її — тим усе попусємо. Не нині вже час винародовлювати народи. Подаймо їм братню руку у всім, в цілім розвитку народного і суспільного життя, а збудимо симпатію і переконаємо їх, що думаємо щиро; тоді Польща не буде їм страшна і ненависна, а зриси раз у силу, самі непохибно скажуть і оголосять сьвітови, що вони є тільки, хоч і великим, відломом польського племені“.

Найбільший радикалізм не в силі переробити польського ідеаліста котрий те, що шовініст хотівби осягнути зараз, обіщує собі від далекої будучини. Та вільно се Падухови. Нас не турбував би він ані трохи, колиб статя його не була рамкою, в якій появилась перша глибша оцінка Шевченка в Галичині.

Пригадуючи давніші історичні факти, що ізолювали Українців від Москви і Польщі для самостійного життя, Падух знає вже і новий чинник:

„Як мало зацепив ся на Малій Русі москвітизм, бачимо з широко розгалуженої, особливо за Дніпром, між козаками, ученими і чиновниками, останної конспірації. Шевченко, чоловік з люду, родом з польської України, увільнений з кріпачтва зістав покликаний на професора київського університету, тут у сьвятім городі Русі розпочав свою діяльність, відси розбігли ся пісні повні горячих відзивів у живописній народній мові до Українців. Русь вільна, незалежна була кличем Шевченка — і той клич знайшов відгомін у найвисших чиновників Петербурга — бо що нині править Росією, що в ній уміє льогічно мислити —

то Німець або Малорос. Колиб одначе годї було з таких давних зносин з Москвою і Польщею випутати ся від-разу, федерація з Польщею була улюбленою мрією Шевченка. Виразно до своїх промовляв: не дайте ся угнітати Ляхам, але не відкидайте їх братньої руки. Задніпрянщина нині в завзятій борбі з царем о зрабовані права, о литовський Статут, котрим управляла ся до 1838 р. Київлянам казав цар прислати гарні і дорогі їм права, надані польськими королями, до потвердження і вже й не віддав їх. Отже треває там вічно внутрішня борба московщини з рущиною, тим небезпечніша для Москви, що ціле її багатство збіжеве, ціла полуднева торгівля і всі зносини з полудневою Славянщиною, котрі є мрією Москви, непохибно будуть страчені. Відкрите намірів Шевченка і Куліша, відірвати Русь від Москви прошибло жахом царя; остиг для Славянщини, бо побачив ся нараз відтятим“.

Поминаючи дрібні фактичні помилки, оцінка національно-політичного значіння Шевченка виражена Падухом в 1848 р., є така глибока, що в порівнянню з нею дїтвацькою мусить видатись оцінка Шевченкової поезії в Головацького. До такого зрозуміння Шевченка, яке виявив Падух, галицькі Українці не доходили довго ще й по 1848 р. Може причиною тому було й незнане національно-політичної поезії Шевченка, що могла бути знана тоді лиш з рукописий. Не знаючи навіть друкованих поезий Шевченка; не видівши першого Кобзаря, як се видко, приміром, з того, що Вагилевич перше видане „Кобзаря“ називає „Чигринським Коазарем“, відки вони могли знати Шевченка? Більше могли знати його Поляки. Від виходців з Київщини їм у Львові діставались певно

й рукописні Шевченкові поеми. Коли Вагилевич в 1848 р. знав, що в рукописи знаходить ся „превосходная“ поема „Кавказ“, то міг се знати лиш від Поляків з України, яких по 1846 р. багато втекло до Галичини з під панованя Бібікова.

З круга знайомих Шевченка.

В 1855 р. „Biblioteka Warszawska“ [т. IV., ст. 290—301] помістила п. з. „Pieśni Ukrainkie“ два поетичні твори зложені по українськи з сильною архаїстичною закраскою в мові; з них один, посвячений пам'яті гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного, так і дістав заголовок „Duma o Pietrze Konaszewiczu Sahajdacznym“. Другий утвір — се штучна пісня: „Линув сокіл, линув в хмари“. В редакційній примітці до обох пісень зазначено: „Уділено кс. Еразмом Ізопольським з Білої Церкви“, а під самим заголовком пісні про Сагайдачного читається таке пояснене самого кс. Ізопольського: „Сю думу про славного на Україні гетьмана іменем Сагайдачного уділиз мені п. Шев. В попередній моїй збірці [в „Athenaeum“ Й. І. Крашевського] поклав я під Сагайдачним иншу думку, яка одначе з житем того провідника козацтва не мала звязку“.

Хто міг бути той п. Шев.? Як сама пісня, так популяризатор її кс. Ізопольський з Білої Церкви можуть указувати лиш на Шевченка. А потверджується воно й затаюванем його імени. Він же був ще на засланні. Згадувати імя його публично було тоді небезпечним. Тим цінніша для нас кожда і найдрібніша згадка про нього з тих ча

сів, хочби вона була й маскована. В двоє ціннійша коли з нею вяжуть ся якась нова, незнана нам доси подробиця з життя поета — в с'ім случаю знайомість його з кс. Ізопольським, а передовсім із самою-ж піснею про Сагайдачного, з піснею із старого репертуара, неповні нам знаного.

Пісню переписуєм, змінюючи лиш латинський альфавит на нашу азбуку.

Прощай батьку атамане!
Прощай милий пане!
Ой, ти Петре Сагайдачний,
Запорозький гетьмане!
На щож ти нас покидаєш?
Чим ся ти нуждаєш?
Умремо ми всі за тебе,
Сам то добре знаєш.
Чиж ти ще нас не зазнав,
Як гетьманство тричі брав,
Вів нас в море, в сухопуть,
Щоб по світу славу мав?
Споглянь, споглянь, Сагайдачний
На тамтой час необачний,
Кільки-сь то бід перебрив,
Якесь вивів диво з див.
Глянь на море, чорне море.
Чайка йому хребет поре,
В чайці козак піснь співає,
На гетьмана споглядає.
І весело козакові,
Глядить в очи гетьманові,
Що де своїх поведе,
Слава, добич там буде.
Нехай баша Ібрагім
Веде на нас всіх врагів,
Верне назад необачний,
Скоро з нами Сагайдачний.
Споглянь, пане, в край Молдави,
Аж по Дністер степ кровавий.
Там ти, пане Петрусеньку,
Кров турецьку румяненко

По всім степу поливав,
Шлях Турками застеляв,
Як до дому повертав.
Ой, споглянь-но Сагайдачний
На той-то час необачний,
Коли всюю-сь Україну
Вів за Ляхів в Туреччину
Понад Дністром під Хотин.
Та нех собі ляцькі пани,
Сенатори і король,
Начванять ся доволі¹⁾
Побідою бісурман.
У нас слава не така,
Запорозька, козацькая,
І ми з своїм гетьманом
Чванити ся не станем.
Турок о нас добре знав,
Червінцями надарав,
Смертею лякав,
До себе манив!
А на пісках Хотина
Списав наші імена
Кровю свою Каракаш,
Запорозький сувід наш!

Коли-б ся пісня не пахла трохи фальсифіка-
торством з поч. ХІХ. ст., то походження її хотілось
би шукати хиба в тих самих часах, коли повста-
вали нагробні вірші для Сагайдачного, коли К.
Сакович писав свої вірші на похорон його. Так
та пісня пригадує ті давні вірші. І видаєть ся вона
таким самим, як і ті вірші, новим тренем на смерть
українського гетьмана. Біографічний матеріал в пі-
сни виразистий, не потребує коментаря. Все, що
про Сагайдачного тут сказано, знане нам вже з тої
характеристики його, котру подав у своїм диярії
хотинської війни Яків Собіський.

Але відки видобув пісню про Сагайдачного
Шевченко? Певно з якогось давнього шитка пе-

¹⁾ В тім місци, здаєть ся, римоване попсоване.

реписав, як переписував змалку вже і Сковороду і коляди і всячину. А коли передав пісню кс. Ізопольському з Білої Церкви, то видко знав ся з ним, ще перед арештованем і засланем.

Кс. Ізопольського й можна було знати. Вже в 40-вих рр. XIX. ст. він мав славу голосного польського етнографа. В Athenaeum Крашевського друкували ся рядом його „Badania podań ludu“ — розумієть ся, українського. Там було і про Венигору і про Вертеп, були пісні історичні, обрядові і релігійні — в оригінальних текстах і перекладах на польське. Піснійше використав кс. Ізопольський свої власні материяли в новій формі, в формі поеми п. з. „Duma z dum ukraińskich“, котра являєть ся чимсь в роді „України“ Куліша. Коли Куліш з народних пісень трибував зложити повну історію України, то кс. Ізопольський обмежив ся на великий образ життя України в одній її добі, тому мав більше простору, міг переспівати не лиш історичні думи, але й коляди, не лиш поважні історичні пісні, але й чабарашки. Видрукував ту поему в Bibl. Warsz. з 1856—1857 р. На канву фантастичного оповідання про гетьмана Скалозуба (конець XVI. ст.) кинено в ній цілу величезну збірку продуктів української народної Музи. Дечого, що подає кс. Ізопольський в своїй польській перерібці, навіть не знаємо з наших пісенних збірок. Воно з того погляду може бути для нас цікаве.

Хотячи подати прибку пера кс. Ізопольського, наведем ту чабарашку, що її знаємо — з Шевченкових „Гайдамаків“. У Шевченка вона так виглядає:

От-так чини, як я чиню,
Люби дочку аби-чию.
Хоч попову, хоч дякову,
Хоч хорошу мужикову!

А в кс. Ізопольського так:

От czyni ty tak, jak ja czynię,
Kochaj żonę aby czyją;
Czy księżniczkę, czy szlachciankę,
Czy mieszczankę, czy włościankę...

І інші Шевченкові куплети стрічаємо між переспівами кс. Ізопольського. Та полишаючи їх спеціальному дослідови, звернемо увагу ще хіба на поемку, що змістом нагадує Шевченкову „Титарівну“, знану в двох редакціях, довшій і коротшій (для малюнка).

В кс. Ізопольського парубки співають дівчатам:

Słyszeliście dobrzy ludzie,
Co się w Lubnach stało?
Tam dziewczyna Marusieńka
Małe dziecię miała.
W płótno go spowila,
Na rzekę puściła.
Płyn mój synu, płyn jedyny.
W stepy Ukrainy.
A tam tobie może
Pan Bóg dopomoże
Znaleźć ojca który gdzieś tam
Jest na Zaporozu.
Halka prała szmacie,
Aż widzi dziecinę
Ach! czyżeż ty, małe dziecię?
Oj! oj! Marusine!
Halka zakrzyczała,
Zbiegła się gromada,
Zabrali dzieciątko.
Potem w radę rada.
I z rady wypadło,
Aby Marusieńce
Zdjąć wianuszek z głowy,

Skuć w kajdany ręce,
Obciąć włosy z głowy,
Skuć w kajdany nogi,
Położyć na rynku
I dać jej batogi.
A co uradzili,
To i dokonają;
Ottak trzeba tym, co plocho
Kozaków kochają.

У Шевченка початок відмінний, але кінець, громадський суд над Татарівною, такий сам, навіть трохи острійший, для ліпшого прикладу:

Ой узяли безталанну,
Закували у кайдани,
Сповідали, причащали,
Батька, матір нарікали,
Громадню осудили
І живую положили
В домовину, й сина з нею
Тай засипали землею.
Стовп високий мурували,
Щоб про неї люди знали,
Дітий своїх научали;
Щоб навчалися дівчата,
Коли не вчить батько, мати.

Подаючи приміри схожості пісенного матеріялу кс. Ізопольського з тим матеріялом, яким орудував Шевченко, не виказуємо ніякої залежності Шевченкових поем від писань кс. Ізопольського; Шевченко згадані поеми написав, коли не видрукував ранше. Не твердимо також, що Шевченко міг случайно познайомити ся з деякими людowymi піснями зі збірки кс. Ізопольського, хоч се не було би неможливе. Одно лиш хочемо констатувати, а саме, що ті людіві пісні, котрими послуговував ся Шевченко, були популярні в околицях, де жив кс. Ізопольський, в околицях, де жив і Шевченко. Тямлячи те, можемо писаннями кс. Ізо-

польського послугувати ся як цінними вказівками при досліді Шевченкової творчости.

Кс. Ізопольський, знаючи добре українську мову, трібував зразу свою поему з українських пісень зложити в українській мові. Та не мігши отрясти ся в повні з польського впливу свого окруження домашнього, шкільного і товариського, зрезигнував з того наміру. Не станув поруч Падури, Ценглевича, Осташевського, кс. Комарницького і таких інших, що вважаючи себе Поляками, старали ся писати по українськи. Та симпатіями він був українофіл, був один з тих Поляків, що осуджуючи ідеалізоване польсько-українських конфліктів, осуджував рівночасно й шляхетсько-єзуїтські претенсії до України. Найяснійше виразив ся в тім напрямі, рецензуючи 1857 р. Кулішеві „Записки о южной Руси“. Рецензия замітна й интересними споминами автора про останніх запорожців, Григорія Вужа і Петра Кміта.

Коли кс. Ізопольський був лиш знайомим Шевченка, то инший польський українофіл знад Дніпра, Проспер Горський, був чимось більше — одним з найранших ілюстраторів Шевченка і України. Уроджений 1812 р. в Лисянці, школи покінчив у Василян в Гумані і посвятив ся рисункови. Його спосіб укріплюваня образу на папери був легкий і скорий. Рисунок олівцем злегка потягав гумою, а потім наводив водними фарбами.

Одним з найранше опублікованих рисунків Горського була ілюстрация до музичних вариаций Йос. Вітвіцького з теми української пісні „Зібрали ся бурлаки до єдної хати“ виданих в Липську 1835 р. Пізнійше Горський рисував

головно для своєї теки. Коли в 1857 р. Алекс. Гроза переглядав її, було в ній множество картин з української історії, з побуту України, з її пісень і приповідок. З історичних картин назвемо: 1) „Конашевича Сагайдачного“ в одягу черця, котрого козаки просять, щоби приймив поновно гетьманство; 2) „Епізод з гуманської різні“; 6) „Козацька чата“. Та найітереснійші для нас будуть ілюстрації поетів, між іншими й Шевченка підписані „Лірник“ (з „Перебенді“) і „Не вернуть ся“. Пишучи про них в 1857 р. в Bibl. Warsz., Гроза імя Шевченка зазначив лиш початковою буквою; таксамо як кс. Ізопольський, не міг тоді назвати його повним іменем.

Тоаст за українську республіку.

До характеристики „общества мочемордия“.

Шевченкові біографи, розповідаючи про поетові поїздки по Україні в 1843 р., спинюють ся й на тім епізоді, котрого змістом є познакомлене й приставане поета з українським „обществом мочемордия“.

На чолі общества стояв дідич пирятинського повіту, пенсіонований гусарин, Віктор Закревський. Члени „общества“, поклоняючись Бахусови, називали себе мочемордами, бо не уживаючи слова „пити“, вони знали тільки „мочити морду“. Титулували себе відповідно до заслуг: мочимордиє, високомордиє, висопянійшество. Роздавали собі відзнаки: сиволдай в петлищу, бокал на шию, велику фляшку через плече. Мали спеціальні дні посвячені Бахусови. Скликали ся до компанії так, що бас ревів „ром пунш! ром-пунш!“, тенори тягли „полпиво-глінтвайн!“, а дишканти співали „біла красна, сладка водка!“ Великий магістер вистав зібраних промовами. Щирому мочиморді не вільно було пити простої горівки, але „настоянку“. Коли такої не було, вкидано в простюху яку-небудь монету і виходила „настоянка“. Голова „общества“ Закревський мав титул високопянійшества і ордер — велику фляшку через плече.

Де-не-будь би мочеморди зійшли ся, вони гуртували ся разом під проводом свого голови. А сходили ся часто по домах українських дідичів, Українців і Поляків.

Дня 29. червня ст. ст. 1843 р. мочеморди трапезували у Мосівці пирятинського повіту, в домі старенької дідички, генералової Тетяни Вільхівської, що на сьв. Петра і Павла завдала в себе баль для сусідів. Не було воно в неї першиною. Нераз на бали в неї сотки гостей по кілька днів їли, пили, гуляли, грали в карти, при чім, розумієть ся, програвала найбільше старенька генералова, а не маючи готівки, платила вексями, які по смерті її (1856 р.) були причиною скандальних процесів. В той то український Версаль заїхав 29. червня 1843 р. і Шевченко в товаристві сусіда пані генералової, Євгенія Гребінки. Шевченка сподівали ся і ждали з зацікавленем. Коли появил ся, все звернуло увагу на нього. Пані дому окружила його своєю спеціальною увагою. Та ще більше уваги посвятили йому мочеморди. Зараз по перших танцях вони і втягли його в своє „общество“. В ньому Шевченкови, видко подобалось, коли пристав до членів так щиро, що й пізнійше радо приятелював з ними, особливо з його Високопанийшеством Закревським і з „простим“ мочемордою Чужбинським, пізнійшим автором споминів про поета. Там він, певне, пізнав ся і з постійними гостями Вільхівської, Василем Тарновським, гр. де Бальменом, маршалком пирятинського повіту Селецьким і ин. І з усіма пізнав ся добре, бо не при порожній. А сказано: *In vino veritas* — до чарки й душа з людини вилазить...

Вже сучасники мочемордів різно на них дивились; різно й приятелі Шевченка оцінювали

його приятельованє з ними. Велика приятелька й почитателька поета княжна Варвара Миколаївна Репніна сильно докоряла йому за приставанє з Закревським, сердила ся на кожду поетову згадку про нього чи взагалі про Мосівку. Вона перестерігала його, щоби у невідповіднім товаристві не занапастив свого таланту. Не розуміла, що се таке може вязати його з цехом п'яниць. І певно не одна вона ворожо відносила ся до того цеху. Але й не перший, здаєть ся, біограф Шевченка, Кониський, умів оправдувати його а з ним і ціле „общество мочемордия“. Кониський бачив тут лиш продукт пригнічености житя й духа в кругах української інтелігенції за царя Миколи, коли безпечно можна було справляти хиба одно „мочемордие“. Незуживана енергія мусіла знайти собі спуст; от вона його і знаходила там, де й було їй можна. Так міркував Кониський, а порівнюючи мочемордів, навіть самого Закревського, котрого знав лично, з сухомордами, не вагав ся признати висшу моральну вартість мочемордам. Тим і пояснював Шевченків вибір між одними і другими. Між п'яними поет забував за тверезих. А про яке будь єднанє ідеалів поезії з „мочемордием“ — зауважив Кониський — ледви чи можна серйозно промовити хоч одно слово¹⁾.

В оправдуваню мочемордів голос Кониського, як вже замічено, не перший. Оправдувано таксамо й сучасних їм українських балагулів, котрі з своїм королем Конго, recte Антоном Шашкевичем, ріжнились від мочемордів хиба ширшою програмою діяльности, хоч і мочеморди, переносючи

¹⁾ О. Кониський: Т. Шевченко-Грушівський, хроніка його житя, т. I, ст. 126, 133—134, 141.

свої пописи на ширшу арену містечкових ярмарків, приміром, в Ромни, старались наслідувати в дечім балагулів. Та коли для мочемордів оправдане Кониського могло-б бути якимсь оправданем, то вже ніяк не може воно бути оправданем для того балагульства, що знає нам з Франкової студії про Антона Шашкевича¹⁾, а ще красше з сучасних сатир, як квінтесенція висшої розпусти²⁾.

Гр. Ю. Струтинський так схарактеризував балагулів :

Holdownicy próżniactwa i dzikiej swobody
Za godła swojej kasty wzięli bat i brody,
Za hasło — wzgardę wiedzy, umysłu niezdojność,
Za cel — oryginalność, wyuzdaną wolność,
Koń, hulka, harap, charty, pozioma rozpusta,
Kłótnie, wrzawy, szyderstwo są ich cechy, gusta.
Lecz ich życiem, tryumfem, szczęściem są jarmarki,
Tam to oni zaszczytnie kręcą sobie karki,
W arlekińskim odzieniu latają po rynku,
Tłuką żydów i chamów, lub buszują w szynku.
Jeśli zoczą kobiety, w malignie swawoli
Na ulicę w dzień biały wyskakują goli,
Szczują psami żydziuków, przekupek, nędzarzy,
A nawet i w kościołach, u stopni ołtarzy
Gotowi płatać sztuki...

Хиба досить. Таке товариство не було-б цікаве на українського поета, ані український поет не вмівби в ньому знайти ся. А прецінь і йому приписувано якісь утаєні висші интенції; добачувано в нього патріотичну акцію, масковану перед правительством революційну конспірацію! Чи ту

¹⁾ Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. 57.

²⁾ „Bałaguly, obrazek obyczajowy“ в Album-i Pszonki Льва Зенковича [Париж 1845]; — „Jarmark Bałtski, Panegiryk Bałagulów“ в „Chmurach Przeszłości“ гр. Юлія Струтинського [Вильно 1844]

гадку про балагулів мав на мисли Кониський, коли говорячи про мочемордів застерігав ся против якого-небудь єднання поезії з „мочемордием“? Колиб він знав був приклонників „мочемордия“, бодай деяких, близше, може й не робив би такого застереження; може знайшовби й нове, хочби й дрібне, пояснене звязку Шевченка з „обществом“.

Нам нині лиш припадок може відслонити минуле. Таким припадком я вважаю записане одного цікавого факту з життя українських мочемордів на картках споминів Мартина Залеського¹⁾.

Мартин Залеський, свояк польського поета, споминами хлопячих літ (прожитих у свого діда, гр. Ер. Коморовського, в Лучичах сокальського повіту) звязаний з Галичиною; будучи в 1849 р. офіциром при гусарськім полку царевича престолонаслідника, він зі своїм полком переходив через Галичину на Угорщину, де на вступі заобсервував, що польські дідичі східної Галичини „під болісним вражінем недавної ще різні не крили ся з бажанєм, щоб Галичина могла бути прилучена до Росії“.

З цілого воєнного походу він подає інтересні спостереження. Та для нас інтереснійше те, що розповідає про ранший свій побут на Україні, в Пирятинщині.

З початку 1846 р. гусарський полк кн. Ольги, при котрім служив тоді Залеський, стояв у Пирятині. В нужденім містечку не було що робити. Офіцири розквартирували ся по доохрестних селах, де багатійші дідичі приймали їх як своїх, тим охотнійше, коли се були Поляки, Українці. За-

¹⁾ M. Zaleski, Wspomnienia, Львів 1893, стор, 69—79.

леський пізнав там Селецьких, Закревських, Тарновських, Вільхівських, Долгоруких, Барятинських, Репнінів, словом, цілий круг знайомости Шевченка. Усі приймали гостей; балі і забави не переводились, а кожде приняте тревало бодай три дні.

Кватуруючи на однім з фільварків кн. Долгорукого, Залеський бував у нього в Теплівці, де пізнав ся з швагром його, шефом канцелярії генерал-губернатора Бібікова, Писаревим. Результатом того знакомства — кілька сторінок споминів про любовні зносини Бібікова з жінкою Писарева (з роду Вишневською), про її амури з студентом київського університету Коцюржинським, про хабарництво Писарева й його цинізм.

Перенесений в 1847 р. з полком до Переяслава, Залеський не забував за пирятинських знайомих. Користав з кожної нагоди, щоб туди зробити екскурзію. Був на тридневнім бали у Тарновських в Качанівці, на другій триднівці у Закревських; кінчив мясниці у Вільхівських. На всіх тих балях танцював мазура з панною маршалкивною Марусею Селецькою, сестрою київського віцегубернатора. Не мавши урльопу, спокутував се потім у військовім арешті.

Весною 1848 р. полк Залеського з цілою дивізією мав винести ся з України до Королівства. З тої хвилі подаю спомини дословно.

„Добра старуха — пише Залеський — пані генералова Вільхівська, в котрої ми через два роки нашого побуту в Пирятині бували дуже часто, бо гостинний дім її був головним огнищем численних зібрань цілої околиці, заповіла на пращане гусарів великий баль у себе. Три повіти зіхало ся на той пир, а при жвавих танцях молодежи можна було підслухати не одно тужне зітхане, підгля-

нути слізки в гарних оченятах. Одначе виявилась там, на жаль, і відворотна сторона, що набавила нас прикрих наслідків. Підчас численних тоастів при вечери один з обивателів околиці, п. Віктор Закревський, зачерши мрій з шампанського, що його любив спивати невміру, коли вже нестало в нього концепту на придумане нового тоасту, запропонував без намислу випорожнити чарку за щасте новооголошеної французької республіки. На те офіцер Ціхонський, що сидів коло нього таксамо підохочений вином, відзивається півголосом: „Красше вже, панове, випиймо за славу будучої української республіки!“ Очевидно, ніхто не піддержав того невчасного внесення і чим борше повставано від столу, щоб справа затерлась. Тільки кн. Долгорукий шепнув мені тихо: „*Au nom du ciel, tachez de remettre votre camarade à la raison, car vous pouvez avoir tous de grands désagréments*“. Але тутже танці розпочали ся наново й ніхто вже не згадував нерозважного вибрику. Яке-ж було наше здивоване, коли в кілька тижнів пізнійше генерал-адютант Ореп, висланий від царя, здігнав наш полк під Житомиром і почавши з полковника, брав кожного з офіцирів на індагацію з окрема, випитуючи про найменші подробиці того великого, ніби політичного, злочину. Показало ся, що пан маршалок повіту, димісіонований генерал Селецький, котрий був з дочками на тім бали в пані Вільхівської, почував ся до обовязку зарепортувати про нерозважний інцидент при чарці шефови жандармів в Петербурзі. Генерал Ореп зрозумів цілу безосновність того і прирік представити цареві річ, а радше недорічність у правдивім сьвітлі. Одначе ледви ми прибули до містечка Парчева в Польськім Королів-

стві, де наш полк станув кватирою на зимоване, полковник Гохгавзен одержав димісію, Ціхонський зістав переведений до полку чугуївських уланів у глибину Росії, а п'ятох молодших офіцерів, між ними й мене, перенесено до різних полків того самого оружя в цілій армії — згідно з царським указом. А що всі ми, з винятком Ціхонського, були в цілій тій дурній справі зовсім невинні, то треба припускати, що той вельми прикрий для нас і діймавий царський розказ був викликаний таким значним числом Поляків у полку. В кождім разі був то результат дволітного пожитя і приязних зносин з домом репрезентанта шляхти пирятинського повіту. Одначе любов правди велить мені додати, що той чесний достойник був там взагалі нелюблений, а згодом ми довідали ся, що дочки з плачем на вколїшках благали його, щоби не висилав такого нікчемного доносу. І Вікторови Закревському не уйшло воно воно плазом. Візваний до Петербурга, лично мусів ставати перед шефом жандармів Дубельтом, але що старий Малорос умів спритно прикинутись дурником, при тім і вигляд мав справді досить комічний, то і вдалось йому розсьмішити генерала й він одержав дозвіл вертати домів, з острим наказом, щоби на будуче не важив ся тоакувати з гусарами. Так хвилева симпатія для Французів по пьяному набавила його чималого страху і значних коштів на поневільну подорож до Петербурга“.

Ледви чи знав Залеський, що роком ранше поарештовано в тих самих сторонах членів Кирило-Методіївського Братства, з котрими всі гості пані Вільхівської стрічали ся. Коли б знав, то він хоч і як молоденький, умів би инакше подивити ся на тоасти Закревського й Ціхонського. Вони

могли не без підстави наполохати зібраних; приймавши недавно в себе Шевченка і його приятелів, вони були й так підозрені.

Закревський, що для свого оточення стався *enfant terrible*, може й не так дуже по п'яному виголосив свій тост: до безпам'яті голова мочемордів не впивався: не даром був голова. Коли би знати, що з нього озвалася стара думка, то й Шевченкове приятельоване з ним було би зрозуміле для нас. Була б зрозуміла для нас дальше й антипатія Шевченка до Селецьких, хоч з панною Марусею Селецькою він — як звісно — приятелював.

Про Ціхонського скажу, що він поляг в повстанні 1863 р. під Славутою. Був сином маршалка шляхти заславського повіту, котрий описував віршом неволю кн. Романа Сангушка на Кавказі¹⁾.

Цікаве, що про Ціхонського не згадує І. Ф. Павловський, автор статі „О мнимой агитации въ южной Руси и объявление важныхъ тайнъ“²⁾, що опирає на офіційних документах (Арх. Полт. Гл. Правл. 1848, № 230. зв. 11). Може тому, що діло з військовим було окреме. Взагалі Павловський коротенько збуває цілу історію революційного тосту. Ініціатором у нього являється Мих. Ал. Закревський, брат Віктора, що пійшов за ним, крикнувши: ура! Против того мав запротестува-

¹⁾ L. N. Pamiętnik więźnia stanu, Львів, 1876, ст. 89.

²⁾ Труды полтавской уч. архивной комиссии, Полтава 1912, вип. IX, ст. 27. — За вказівку на них дякую д. В. Дорошенкови.

ти корнет Брунет. З братами Закревськими був арештований гр. Серг. де Бальмен, оженений з простою селянкою, приятель Шевченка. Він мав ілюструвати карикатурами політичні поеми нашого поета. Між иншим нарисовав вінетку, де представив костир в огни, до котрого українські козаки привели закутих в кайдани ген.-губернатора кн. Долгорукого і якогось другого генерала.

Шевченко в малярськiм анекдотi.

В 1862 р. Сава Ч. оголосив у петербургськiй *Оснoвi* „Новые матерiялы для бiографiї Т. Шевченка.“ Вони в 1863 р. спонукали П. Мартоса списати деякi „Епизоды изъ жизни Шевченка“ для „Вѣстника юго-западной и западной Россiї“. Мiж иншим там доторкаєть ся справи викупу Шевченка з крiпацтва.

„Справа викупу Шевченка — пише Мартос — почалась зовсiм не так, як розповiдає п. Сава Ч. i сам Шевченко, котрий промовчує оригiнальний факт. То було ось як. Пiд koniecь 1837 р., чи на початку 1838 р., якийсь генерал замовив у Шевченка свiй портрет олійними красками. Портрет вийшов дуже гарний i — найважнiйше — незвичайно вiрний. Його Превосходительство було дуже некрасиве; артист, у представленю, нi дрiбки не пiдхлiбив. Чи для того, чи тому, що генералови не хотiло ся дорого, як йому видалось (хоч вiн був дуже багатий), платити за таку огидну фiзiогномiю, досить, що вiн не згодив ся взяти портрет. Шевченко, замалювавши генеральськi вiдзнаки i ордери, замисть котрих повiсив пiд бороду рушник, та додавши ще голярськi прина-

лежности, передав портрет у фризирню на вивіску. Його Превосходительство пізнало себе, — і от запалав генеральський гнів, який треба було заспокоїти за всяку ціну... Довідавши ся, хто був Шевченко, генерал звернув ся до Енгельгардта, що був тоді в Петербурзі, з готовостию купити в нього кріпака. Коли вони торгували ся, Шевченко довідав ся про те і уявляючи собі, що може його чекати, кинув ся до Брюлова, благаючи, щоб спас його. Брюлов переказав се В. А. Жуковському, а Жуковський цариці Александрі Федоровній. Енгельгардтови дано було знати, щоб здержав ся з продаванем Шевченка.“

Таке розповів Мартос. Коли-ж пізнійшому біографови Шевченка, В. П. Маслоу довелось почути те саме від артиста Льва Жемчужнікова, а потім і від княжни Репніної, то вже й автори новійшої біографії Шевченка, М. К. Чалому, годі було не прийняти анекдота за факт. Він і повторив оповіданє Мартоса, покликуючись одначе не нього, але на Маслова.¹⁾

Тільки найновіший біограф Шевченка, Олександр Кониський, не схотів уже брати за добру монету оповіданя, що вийшло — як він виражаєть ся — „з легкої руки Мартоса“. Опер ся на споминах М. Костомарова, оголошених шістьма роками ранійш від публікації М. К. Чалого і так пише²⁾:

„Костомарів каже про сей випадок: сам Шевченко говорив йому, що з ним нічого й похожего не трапляло ся, що се переказ, чи вигадка

¹⁾ Чалый: Жизнь и произведения Тараса Шевченка, Київ, 1882 р., ст. 30.

²⁾ О. Кониський: Тарас Шевченко Грушівський, Хроніка його жита, Львів, 1898, т. I, ст. 71.

стара, істоптана, давно вона кружає між людьми і хтось припасував її до його, зовсім не до речі. Яка се справді давна і повсюдна вигадка, так досить сказати, що в тій чи в іншій формі я чув її про кого-будь з місцевих малярів — і в Полтаві, і в Катеринославі, і в Херсоні, і в Чернигові, навіть в Вороніжі і в Вологді. Нарешті — ще як був дитиною і ходив р. 1845 учити ся до повітової школи у Ніжині, де Іван Максимович Сошенко був учителем „чисто-писанія и рысованія“, так між школярями чув я той самий анекдот про Сошенка, тільки що дівтора самий вчинок переносила вже з Петербурга до Києва. Тим то Сошенко про таку пригоду з Шевченком нічого й не розповідав Чалому“.

Здавалось би, справа вияснена, нема в чім сумнівати ся. Шевченко факту не признав і назвав його старою вигадкою, а Кониський чув ту вигадку в звязку з іншими особами. Над чим тут ще застановляться?

Так, справді. А помимо того висуюють ся тут деякі квестії.

Сам Кониський каже, що анекдот про Шевченка пійшов у курс „із легкої руки Мартоса“; з оповіданя-ж Костомарова виходить, що в курсі він був уже перед опублікованем Мартосових „Епизодовъ изъ жизни Т. Шевченка“, ще за його життя. Згоджувалось би воно з тим, що Кониський оповідає про звязуванє тої вигадки з Сошенком в 1845 р. Та чи не була вона ще давнійша? Чи могла бути вже в 1838 р. звязувана з Шевченком?

Мені здаєть ся, що я можу вірно вказати на жерело, з котрого анекдот, приложений до Шевченка, вплив у Польщі в другій половині XVIII. ст.

Коли в середині XVIII. ст. в Польщі переведено з Жидами ряд голосних процесів ізза ритуального морду, а генеральне оскаржене їх о такий морд приготовлювала жидівська секта Франкістів і виєднувала собі в короля дозвіл на публичну диспуту з талмудистами у Львові, тоді Жиди талмудисти, боячись масових погромів, вислали з поміж себе Якова Зелґа до Риму, щоб просив зашити в папи. Виготовлене реферату в тій справі римська конгрегация поручила кардиналови Лаврентієви Ганганелі-ому, пізнійшому папі Климентієви XIV. Ганганелі завдав собі праці. Прослідив квестию ритуального морду історично від найдавніших часів, як в Європі, так спеціально в Польщі, при чім, оборонюючи Жидів, позволив собі навіть викпити неприхильних Жидам польських біскупів і мало-що не війшов в колізію з давнішими папами, котрі признали за двома „жертвами ритуального морду“ культ сьвятости. Опираючись на рефераті Ганганелі-ого, видано в Римі 1760 р. відповідну інструкцію для варшавського нунція. Та одержав він її що-йно в 1763 р., трохи запізно, бо непожадана для Жидів диспута з Франкістами вже в 1759 р. у Львові відбулась, а результати її зараз подали в своїх антисемітських публікациях ксьондзи Аведик і Пікульський.

Хоч і не в час, а все-ж таки в пригоді стала польським Жидам інтервенція Риму, спеціально-ж апольогія Ганганелі-ого. Старанно переписували її не лиш Жиди в Італії; в Польщі вони певно також дбали про її популяризацию. І коли що, то найпевнійше анекдотичні партії тої апольогії мусли популяризоватись. А таких партий в ній не мало.

Не випускаючи з під вістря своєї критики нічого, що могло би промавляти за практикованем ритуального морду в Жидів, Ганганелі вияснює і значіне давного образа в фасаді познанського костела, що в нім загал бачив ілюстрацію ритуального морду. Образ — каже він — пригадує братоубийче проливане крови між поганами Поморя, що вийшло в них з допущу Божого як кара за напад на познанський костел. І чому мав би той образ представляти Жидів при ритуальнім морді, а не факт із часів мучеництва? Чи тому, що уміщено його в фасаді костела? Щоб виказати нагляднійше абсурд, Ганганелі оповідає анекдот¹⁾:

„В сім століті, в котрім ми живемо, в однім більшім городі нашої Італії, один доволі славний маляр дав привід до сьміху таким вчинком. Він намалював на полотні портрет одної дуже знатної особи. Але що їй не сподобала ся ціна, яку маляр поставив, то вона не схотіла й портрета і сказала, що він не схожий на неї. От тоді й той маляр — малярем і поетам, звісно, можна зважитись на все, що їм до вподоби — щоби пімстити ся за відмову, виставив саме той портрет, наложивши лиш на голову капелюх, який мають носити Жиди. Обурене тої особи було таке велике, що маляреви прийшло ся оправдувати перед князем, у котрого його обжаловано. Тоді маляр на своє особлиwsze оправданє сказав таке: я ніколи не повірив би, що портрет, якого в християнськім виді не вважають схожим на оригінал, буде вже і схожий і вірний — в жидівськім капелюсі“.

¹⁾ Die Päpstlichen Bullen über die Blutbeschuldigung, München bei Aug. Schupp 1900, ст. 64—65.

От і анекдот — той сам, що його згодом приложено й до Шевченка, пропускаючи оправдане маляря — хиба тому, що Шевченко, кріпак, не міг би мати нагоди оправдуватись. Анекдот, як бачимо, старий. Вже й Ганганелі не вмів назвати маляря; не знав, де він жив, коли жив. Оповідав загально: „Nel secolo in cui viviamo, in una capitale della nostra Italia, un pittore assai celebre...“ Звичайно, як оповідаєть ся анекдот. І Шевченко мав рацію, називаючи його вигадкою старою, істоптанною. Давно істоптали її вже і в Польщі, передовсім на Волині, на Поділлі, в Київщині, де в XVIII. ст. найбільше обжаловувано Жидів о ритуальний морд і де Жидам найчастійше приходило ся заслонювати себе апольогією Ганганелі-ого і його дотепом.

Чи й на італійськїм ґрунті той анекдот був лиш анекдотом? Можнаб се припускати. Можнаб уважати його навіть доволі давним, коли відміна його й до Росії заблукалась відкись — до „Письмовника“ Курганова з кінця XVIII. ст., котрий збирував західно-европейські анекдоти.

Шевченко в польській революційній притчї.

„І Шевченко ходив поміж народом, братав ся з ним, в коршмах пив, але більше сам був поетом ніж збирачем, більше розсипав мислий між народ ніж зібрав їх від нього і вніс до книжки. Його поезії писані добірною і чистою українською мовою, мають високу ціху народности, бувають часто надто вибухові, надто очайдушні, надто гайдамацькі. В тих, що їх міг друкувати, різав Ляхів і Жидів, а в тих, котрих не міг, різав ще й поміщиків, москву й царя. Видко, була в нього мрія про визволенє України й самостійне жите її й цілий він пересяк засадою безумовної свободи й рівности. Заходячи до коршми і при чарці братаючи ся з людом, говорив йому, що московська старшина тому держить їх за чуби, бо вони не сьвідомі своєї сили, і що так буде, доки вони будуть такі дурні й боязкі як вівці. Щоб наглядно повчити їх про громадську силу народа, про переважне значіне громади, добував з кишені жменю пшениці та беручи з неї зерно за зерном, укладав їх на столі, називаючи кожде — царем, князем, графом, генералом, справником; за тими рядами додавав довгий ряд дрібнїйших поліційних посінаків і поміщиків, а коли так розклясифікував і уложив цілу старшину, тоді брав

у руку повну жменю пшениці й говорив: отсе є старшина, а се — народ; тепер бачите виразно, де цар, де генерал, де посіпака, де поміщик. Ну, глядїть же, де вони тепер? — І те кажучи, кидав жменю пшениці на ті ряди старшини. Хлопи дуже дивували ся, що в купі нікого зі старшини не могли відшукати“.

Д-р І. Франко, виписавши таке оповіданє про Шевченка з парижської брошури „O stosunku obecnym Ukrainy do Polski z 1859 r., що — як се пізнійше йому показало ся — була передруком статї з парижського *Przegląd-u rzeczy polskich*, вже в 1886 р. бачив у тїм оповіданю не причинок до біографії Шевченка, але вираз тої ненависти до нього в польських шляхетських кругах на правобережній Україні, якої жерелом була тривога, викликана намірами скасування кріпацтва і українською хлопоманією з її сепаратистичним рухом. Та тривога була подібна до тих шляхетських тривог, що їх викликували ранше польські революціонери, про котрих теж пускано в курс оповіданє про їх агітацію при помочи притчі о пшеничних зернах. Ще будучи учеником дрогобицької гімназії, д-р Франко чув таке оповіданє з уст міщан в приложеню до ріжних осіб — до Едварда Дембовського, до Теофіля Вішньовського, до Фердинанда Чаплицького, що приготувлювали революцію в Галичинї перед 1846 р. З деякими відмінами таке оповіданє про Чаплицького попало і в книжку „*Polnische Revolutionen*“ (Прага, 1863), написану колишнім директором львівської поліції, Сахером, в 1850-тих роках¹⁾.

¹⁾ І Ф.: Шевченко героєм польської революційної легенди — в „Зорі“ 1886 р., ст. 102–103.

Докладнійше і обширнійше представлена д-ром Франком історія польського оповідання про Шевченка в „Житю і Слові“ з 1894 р., а вкінці в окремій брошурі п. з. „Шевченко героєм польської революційної легенди“ (Львів, 1901), що улягла конфіскації й була імунізована парламентарною інтерпеляцією посла Брайтера і товаришів 17. грудня 1901 р.

Хоч брошура з 1901 р. в десять раз більша розмірами від статі з 1886 р., результатами вона мало-що її перевищає¹⁾. А як-раз той матеріял, що його д-р Франко ужив для скріплення своїх давнійших, доволі бистрих спостережень, поставив їх у фальшивім світлі. Маю на мисли передовсім ті революційні листи, що їх д-р Франко приписав Каспрови Ценглевичеви, припускаючи, що се знана з титулу Ценглевичева „Instrukcyя dla nauczycieli ludu ruskiego“, яка малаби вияснювати генезу притчі о зернах пшениці. Поминаючи те, що зміст анонімних листів зовсім не вияснює того, що мало бути вияснене, ті листи не є ідентичні з інструкцією Ценглевича. Між паперами діда моєї жінки, о. Іп. Станчака, котрий зближував ся до польської революційної конспірації в часах перших виступів Ценглевича, перед 1840 р., я знайшов копію Ценглевичевої інструкції так і затитулованої „Instrukcyя dla nauczycieli ludu ruskiego“, з допискою мабуть самого о. Станчака: „К. С. 1834.“, що має означати ініціяли Каспра Ценглевича і дату появи інструкції. Та Ценглевичева інструкція написана по українськи, говором Самбірщини. Хоч гарна й цікава, в звязку з притчею о зернах пшениці не стоїть, як не вяжуть ся

¹⁾ В брошурі навіть не згадуєть ся тої статі з „Зорі“.

з нею й анонімні листи, що їх — се знаю з актів гр. кат. перемиського ординарияту — вже в 1837 р. виловлено в львівській Духовній Семинарії й поручено перекласти на німецьке для урядового рапорту — ректорови, о. Гр. Яхимовичеви.

Менше важні для нас документи поширювання оповідання про Шевченка, пущеного в обіг 1859 р. Таких документів д-р Франко дав кілька. Уже в „Листочках до вінка на могилу Шевченка“ (Львів 1890) вказав на повторенє того оповідання Бр. Залеським, що нотував його десь при кінци 1860-их років в примітці до одного Шевченкового листу та вкладав його в уста начальника закаспійського краю, Перовського. Другий, що лиш натякав на те оповіданє був Ф. Лобода. В своїй замітці „Мимолетное знакомство мое съ Т. Гр. Шевченкомъ и мои объ немъ воспоминанія“ (Києв. Старина, 1887, т. XIX, ст. 563—577) він оповів про арештованє Шевченка в 1859 р. черкаським ісправником Табачниковим ніби-то „по звісній катехизації з зернами, переведеній Тарасом в якійсь коршмі в нетверезім стані“. З Українців ту катехизацію описав докладнійше Ол. Огоновський, хоч поданє ним оповіданє є дещо відмінне від оповідання надрукованого по польськи в 1859 р. (Огоновський: Історія літератури рускої, Львів, 1889, ч. II, ст. 507). Відки взяв його Огоновський, д-р Франко не вмів сказати. Імовірно подав йому те оповіданє хтось листом з України, як відтам-же подавано йому й инше.

Все те занадто слабї документи поширювання оповідання про Шевченка по 1859 р. Більш як двацять літ їх так якби й не було. Бо годї таким документом уважати те оповіданє Залеського,

що спочивало з листом Шевченка в рукописи. Доказом малої популярности оповідання про Шевченка повинен бути й той факт, що автор книжки „Польская емиграція до и во время послѣдняго мятежа, 1831—1863“ (Вильно, 1865) звязав нашу революційну притчу, так як Сахер, з галицькою подією в Горожані, а іменно з Сікорським.

Важнішим від принотованя оповідання про Шевченка до його-ж листу буде незамічений д-ром Франком факт, що Залеський майже рівночасно видрукував те оповіданє, порівнюючи спосіб агітації польського революціонера з кінця XVIII. ст., Маріяна Горжковського, з агітацією Шевченка [Br. Zaleski: Spisek Gorzkowskiego 1796 r., в Rocznik-u Towarzystwa historyczno-literackiego w Pa-ryżu, R. 1868, Париж, 1869, ст. 252].

„В недавних часах — писав Залеський — Шевченко, хочачи буйному українському народови доказати намацально, що народ є сильніший і значить більше від правительства й панів, ходив у свитці по селах, а зібраним в коршмі селянам клав на столі зерно пшениці й питав, що воно малоб значити. Коли не знали відповісти, говорив сам, що то цар; укладав потім довкола інші такі зерна і пояснював, що то генерал-губернатори, губернатори, всякі урядники; друге ширше коло представляло офіцирів, військових; дальші вкінци панів. Коли слухачі придивили ся тому добре, додавав: а тепер на нас черга! глядїть! — І вийнявши з кишені повну жменю тої-ж пшениці, засипував нею всі порозкладані зернята, кажучи: а се ми! знайдїть же мені тепер царя, губернатора, офіцира, або хочби й пана! — Лекція була наглядна й простих хлопів вона переконувала“.

Відмінно трохи стилізоване ніж в примітці до

Шевченкового листу й не вкладане в уста Перовському повисше оповідане згаджується майже вповні з оповіданем *Przegląd-y rzeczy polskich* з 1859 р. і може бути доказом, що відтам взяв його Залеський, а в примітці до Шевченкового листу пізнійше вже перефальшував, цитуючи Перовського.

Вкажу на еще одну коротку верзію притчі о зернах пшениці, также незнану д-рови Франкови, а вже близшу до оповідання про Сікорського розказаного Сахером. Вона знаходить ся в віршованій драмі Андрея Едварда Козьмяна п. з. Rok 1846 [Познань, 1867].

Сцена II-ого акту, в якім один з героїв революції 1846. р. послугуєть ся нашою притчею о зернах пшениці, відбуваєть ся в околицях Тарнова. В сільській коршмі зібрані селяни. До них приходить Конрад. Починаєть ся розмова при чарці, сходить, як звичайно, на хлопську біду.

Konrad.

Kto was unieszczęśliwia, pytam — któż odpowie?
Milczycie — więc ja powiem. Szlachta i panowie.
Dla kogo pracujecie ciężko w czoła pocie,
Kiedy wy na barłogu, kto leży na złocie,
Kto danin i pańszczyzny zwałił na was brzemię,
Kto wam zabrał powietrze i wodę i ziemię?
Panowie.

Sarna.

Święte słowa.

Konrad.

Teraz mi powieccie,
Czyli was — czyli panów więcej jest na świecie.

Bruzda.

Przecież nas więcej.

Konrad.

A więc chyba z własnej woli
Znosicie hańbę nędzy i ucisk niedoli —
Raz przejrzyjcie i oczy trzymajcie otwarte.

(Wysypuje z kieszeni garść pszenicy i więcej żyta).

Oto mam garść pszenicy — oto żyta kwartę.
Pszenica to panowie — żyto to włościanie,
Mięszam. — Pszenica zniknie — a żyto zostanie.

W ójt.

Dobry to wcale przykład.

Konrad.

Tak myślicie wójcie,
A więc się raz policzcie — i moc swą poczujcie.

Як Сахерів Сікорський псував концепт революційної притчі, ілюструючи її при помочи зерен вівса і пшениці, так попсований концепт і в притчі Козьмяновсго Конрада. Вона не виходить з такою силою переконування слухачів, як притча приложена до Шевченка в 1859 і 1869. р.

Обі галицькі притчі являють ся попсованими варіантами української, бо з України, як слушно зауважив д-р Франко, дісталась вона до Przegląd-u rzeczy polskich. Обі галицькі притчі не можуть оставати в ніякім генетичнім звязку з українською. Артистичнійше скомпонована українська притча мусить мати й артистичнійший первовзір.

Д-р Франко був на добрій дорозі, шукаючи жерела притчі в польських революційних конспірациях. Не дійшов до жерела, бо на вибраній дорозі затримав ся за скоро — при Ценглевичу. Треба було пійти трохи дальше — в ті часи, коли вперве в самій Польщі під впливом французького яcobінізму прикинулось грізне для шляхти

хлопоманство, грізнійше ніж те, що його творив Костюшко. покладаючись в своїх патріотично-революційних рахунках на хлопську свитку і косу.

Не справджені доси як слід вислови Колонтая, повторені мемуаристом з кінця XVIII. ст. [J. I. Kraszewski: Pamiętnik anegdotyczny z czasów Stanisława Augusta, Познань, 1867]. Колиб їм вірити, то вже Колонтай виходивби червоним гайдамакою, який мовляв: „не умру, поки не побачу руки хлопа на карку шляхтича“, а божевільного чоловіка заосмотрив у малу гільотинку, котрою казав йому на публичнім місци в Варшаві стинати головки лялькам, поробленим на подобу ріжних зненавиджених народом аристократів. Той сам мемуарист оповідає, що по занятю Варшави Суворовим Колонтай, опускаючи столицю, лишив своїм агентам навіть гроші на акцію в цілях заглади шляхти. Пізнійше на його інструкції покликував ся Горжковський, в революційних конспірациях ученик Колонтая.

І в найблагороднійших серцях — як виражаєть ся Залеський — тоді будили ся гадки позбути ся шляхти. Доказ того в памятниках Мих. Огінського, котрому генерал Ясінський нераз повторяв, що Польщі не спасти, не вигубивши шляхти.

Франц гербу Тарнава Горжковський, вихований коштом виленського єпископа Массальського у Франції, егзальтований якобін, з фаху математик, уходив завсїгди за першого соціяліста в Польщі. Хоч мало знаєть ся про його соціяльну систему, впадає в очи схожість його намірів з намірами Бабефа, з його революцією опертою на парохиях. Та слідно в нарисах пляну Горжковського дещо з років 1789. і 1793. у Франції, а дещо также з колївщини на Україні — все у зміщї з ремі-

нісценціями повстаня Костюшка. Знаний до не-
давна з реляції свого приятеля Альойзія Ор-
ховського, оголошеної майже в цілости в *Prze-
gląd-i dziejów polskich* (Пуатіє, 1839, ч. III., ст. 25
—30) та ще хиба з названої вже статі Бр. Зале-
ського, в останнім часі він дочекав ся нового
освітлення на основі офіціальних реляцій австрій-
ських властей, котрі 1797. р. по викритю його
конспірації в Сідлецькім повіті зах. Галичини при-
неволені були зайняти ся ним близше. Власне
більше уваги посвятив йому Маріян Кукель в гар-
ній монографії п. з. „*Próby powstańcze po trzecim
rozbiórce Polski 1795—1797* [Monografie w zakresie
dziejów nowożytnych, т. XIX., Варшава 1912]. Ко-
ристуючись тими трема публікаціями, скажу лиш
те, що для нас найважнійше.

Революційну конспірацію Горжковський роз-
винув між мужиками 1796. р., будучи на службі
геометра у властителя села Тисе, Залеського. Як
математик, він на основі статистики з 1788 р. обра-
хував чисельне відношенє між мужиками і людьми
інших станів, означуючи його цифрою: 648 : 25.
На 648 мужиків одної пирохії випадало йому ле-
дви 3 дідичів, 1 ксьондз, 12 двораків і 9 жовнірів.
Тих 648 пригнічених мало всюди напасти на 25
гнобителів і розрахувати ся з ними. В розмовах
з мужиками, пан геометра, дійшовши до пожа-
даного моменту, викладав свої рахункові здобутки,
рисуючи палицею на піску:

„Бачите — говорив — отсе те село, де ми
тепер єсмо (тут рисував на піску круг); то ваше
село; а то чотири села, що з вами межують.
В тих пяти селах є панів чотири, а вас, котрих
вони називають своїми підданими є 230. Таксамо
й дальше; коротко, поміж Бугом, Ливом, Вепром

і Вислою, як я се добре вирахував, є по селах яких 60.000 здорових, кріпких людей, а панів нема більше сотні осіб, з котрих одні старі, другі немічні. Нехай тільки мужики порозуміють ся з собою і скажуть панам: ми хочемо бути вільні; коли ваша згода, то добре, а ні, то всі згинете, бо несправедливо се, щоб ми й наші діти для вас терпіли. Так через те одно слово мужики вже вільні. Але на тім не кінець; конечно треба змовити ся і з тими, що мешкають за Бугом, за Вислою, на Русі й на Литві; а коли всі разом повстануть одної ночі, запанує між народом така вільність, якої ніколи не знали. Треба знати, що на Русі перед трийцятьма роками вже порушив ся був народ. Богато панів, що угнітали бідних, вирізано і повішано; але тому, що народ в тутешних краях сидів тихо, то шляхта і військо пішли туди і поконали їх. З того часу настала більша біда і тяжша неволя. Коли-ж народи повстануть разом, буде їх десять раз по сто тисяч, буде мільон хлопа. Тільки є молодих, кріпких, здорових від Буга до гір угорських; а в цілій Польщі в троє тільки, що я добре вирахував. Коли всі візьмуть ся за руки, скажіть мені, чи є де який пан, король, цїсар, котрий би порадив що на 3,000.000 відважних?"

Дальше Горжковський навчав, як робити змову¹⁾. Се для нас менше інтересне. Більше цікаве буде дальше ширене повисшого викладу. Не міг-же Горжковський всюди бути сам, а мужик не

¹⁾ Уживав і універсалів. Один універсал в дусі Горжковського, де говорить ся про вигублене „ящірчого племені“ панів за прикладом України, видрукований Щ. Моравським в *Material-ach do konfederacyi Barskiej* (Львів, 1851, ст. 212).

всякий міг стямити виложене. Щоб виклад иншим улегшити Горжковський придумав рисунок. Простий рисунок. На малій картці паперу нарисував квадрат, а в нїм 25 колїсцят, що означало клясу упривилейованих. Докола-ж того квадрату рисував вісім инших, в котрих уміщені колїсцята означали 648 мужиків одної парохії, що разом мали кинутись на середний квадрат з панами. Таких рисунків на малих картках казав Горжковський виштихувати в Варшаві 500 і при помочи свого писаря Ант. Перлеса ширив їх між мужиками, поки одного не прихвачено і цілої конспірації не викрито, наслідком чого й увязнено Горжковського.

Поминаючи інтересність офіціальних документів, що стверджують ширене французського яacobінізму в Польщі при кінци XVIII. ст. з ціхами, яких кваліфікація не може бути предметом сумніву, звернім увагу на педагогічну методу Горжковського. Його квадрат з колїсцятами 25 упривилейованих, окружений колїсцятами цілих товп мужви — чим воно ріжнить ся від того кола (чи двох, чи й трех) пшеничних зерен, упривилейованих, окруженого колом таких-же зерен, мужиків? Призначене помислів те саме. В другім помислі лиш повторене улегшене — для чоловіка, що на рисунку не орієнтуєть ся й легше стямить маніпуляцію зернами в колах ніж колїсцятами в квадратах.

Оповіданє Поляків про Шевченкову революційну катехизацію є очевидно другою редакцією польського оповіданя про таку-ж катехизацію Горжковського. Доказавши се, стверджую вже безсумнівно, що в нїм нема для біографії Шевченка нічого, крім слїду ненависти, з якою деякі шляхетські круги могли відноситись до мужиць-

кого поета, та хіба ще крім тих зерен, котрими той поет мав звичай закусити — як сам мовляв — по чарці, щоб продирало.

Чи помисл Горжковського був його оригінальним помислом, чи перейнятим з Франції, як догадував ся вже австрійський надворний комісар, барон Маргелік в письмі до міністра Лязанського, не відомо й нема мені потреби слідити за тим. Додам лиш те, що Горжковський у слідстві звязував повстанє того помислу з 1788. роком, коли його й задемонстровано в Варшаві на соймовій сали, але зараз теж сконфісковано рисунок. Тоді пан геометра в Варшаві був зайнятий при конскрипції населеня, що йому потім стала в пригоді; мав теж якийсь звязок з „*Pokorną supliką włościan do Stanów Najjaśniejszych*“, розкиненою в часі отвореня соймової сесії, а написаною против підданства й панщини.

Як ні булоб, концепт революційної притчі давний. Давнійший від агітації Джона Бравна за визволом Негрів (1854—1858), в котрій велів шукати за ним М. Драгоманів.